

Богдан С. Стеценко¹, Ірина В. Іванець²,
Володимир О. Романишин³, Гліб О. Туролєв⁴

ФІНАНСОВІ ІНСТИТУЦІЇ: ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНКУРЕНТНИХ МЕХАНІЗМІВ У «НОВІЙ» ЕКОНОМІЦІ

У статті досліджується трансформація конкурентних механізмів фінансових інституцій в умовах «нової» економіки. Підкреслюється, що сучасна глобальна економіка характеризується зростанням ролі знань, технологій та інновацій, що змушує фінансові інституції адаптувати свої стратегії. Основними факторами успіху стають транснаціоналізація, управління знаннями та соціальна відповідальність. Автори наголошують, що фінансові інституції, які ефективно використовують знання та інформаційні технології, отримують конкурентні переваги на глобальному ринку.

Ключові слова: фінансова економіка, фінансовий ринок, фінансовий капітал, фінансові інституції, фінансові посередники, фінансові інструменти, диджиталізація.

Рис. 2. Літ. 16.

DOI: 10.32752/1993-6788-2024-1-278-250-257

Bogdan Stetsenko, Iryna Ivanets, Volodymyr Romanyshyn, Glib Turolyev FINANCIAL INSTITUTIONS: TRANSFORMATION OF COMPETITIVE MECHANISMS IN THE "NEW" ECONOMY

The article explores the transformation of competitive mechanisms in financial institutions within the context of the "new" economy. It emphasizes that the modern global economy is characterized by the growing role of knowledge, technology, and innovation, which compels financial institutions to adapt their strategies. Key success factors include transnationalization, knowledge management, and social responsibility. The authors highlight that financial institutions that effectively utilize knowledge and information technology gain competitive advantages in the global market.

Keywords: financial economy, financial market, financial capital, financial institutions, financial intermediaries, financial instruments, digitalization.

Peer-reviewed, approved and placed: 11.08.2024.

Постановка проблеми. Сучасна глобальна економіка характеризується радикальними змінами, які визначатимуть траєкторію її розвитку у найближчі десятиліття. Про вектор цих змін, їх вплив на життя людства та вирішення його найбільш значимих проблем говорити досить складно. Адже, з одного боку, ми маємо справу з глибинними змінами на рівні факторів виробництва, які на наших очах трансформують економічну архітектуру світу, з іншого, для надто багатьох держав цілі сталого розвитку досі залишаються чимось надзвичайно далеким. Про радикальний характер актуальних економічних трансформацій говорить той факт, що досить часто у академічній літературі говорять про формування «нової» економіки. Зазначене поняття віддзеркалило усі процеси, які найбільш виразно демонструють перехід людства до принципово нового формату економічних відносин — домінування

¹ Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman. Ukraine.

² Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman. Ukraine.

³ Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman. Ukraine.

⁴ «Strobile Energy». Ukraine.

нематеріального над матеріальним, зміни у ролі факторів виробництва на користь знань та інформації, сервізація, невинна мережевізація тощо. Разом з тим, аналізуючи зазначені процеси, варто враховувати і існування ще одного тектонічного зрушення у світовій економіці, яке отримало назву «фінансиалізація». Саме фінансовий сектор, а з ним і фінансові інституції абсорбували у своїй діяльності найбільш значимі риси нової економіки. Проте, в таких умовах постає питання про формування нової парадигми конкуренції у фінансовому секторі, адже тільки ті фінансові інституції, що активно застосовуватимуть надбання «нової» економіки, зможуть розраховувати на успіх у конкурентній боротьбі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика «нової» економіки, серед іншого і в контексті рушійних сил економічного прогресу досліджувалася всесвітньовідомими вченими С. Кузнєцом, Р. Солоу, А. Тофлером, Т. Шульцем. Серед вітчизняних науковців слід відзначити доробок М. Лемешка, Т. Нікітіної, В. Сафонові, І. Чирак та багатьох інших. Разом з тим, треба відзначити, що процеси, притаманні «новій» економіці змушують фінансові інституції постійно змінювати свої стратегії у відповідь на зміни конкурентного середовища.

Мета дослідження — визначити напрями трансформації конкурентних стратегій фінансових інституцій на тлі процесів, що притаманні «новій» економіці.

Основні результати дослідження. Компаративний аналіз існуючих у фаховій літературі наукових позицій щодо сутності «нової» економіки засвідчив, що однією із ключових її рис є перетворення знань на повноцінний та важливий економічний ресурс. В таких умовах, основні економічні гравці, в тому числі — фінансові інституції, будують власні конкурентні стратегії з врахуванням зазначених тенденцій.

В той же час, досі серед науковців немає єдиної думки щодо сутності цього поняття. Так, в роботі вітчизняних науковців вказується: «Нова економіка — це системне явище, що поступово формується в межах постіндустріального періоду економічного розвитку шляхом впровадження досягнень науково-технічного прогресу та інноваційних методів господарювання, інтелектуалізації людського капіталу, використання передових новітніх технологій і наукомістких галузей національної економіки, надання пріоритету виробництву знань, послуг та становленню менталітету творчого, ефективного, раціонального бізнесу» [1]. З нашого погляду, в такому визначенні варто звернути увагу на кілька важливих моментів. По-перше, становлення «нової» економіки безпосередньо пов'язане з постіндустріальним періодом розвитку людства; по-друге, в основі «нової» економіки — науково-технічний прогрес та впровадження його результатів у бізнес-діяльність; по-третє, «нова» економіка визначена такими процесами, як підвищення ролі знань в економічних процесах, креативність, раціональність тощо.

В свою чергу, в науковій праці закордонних авторів зазначається, що нова економіка: «виступає як економіка домінування великих корпоративних підприємств, економіка недосконалої конкуренції, дрейфу від цін, що

встановлюються стихійним ринком, до негнучких цін, що адмініструються корпораціями» [2]. Хоча такий погляд на сутність «нової» економіки суттєво відрізняється від популярних нині підходів, він заслуговує на увагу, оскільки досить точно характеризує роль корпоративного сектору в сучасній економіці. Варто також звернути увагу і на час написання цієї наукової праці – фактично автори передбачили масштабну корпоратизацію сучасної економіки. Повною мірою вказаний висновок можна використати і стосовно фінансових інституцій. Крупні фінансові установи є яскравим прикладом інтернаціоналізації та транснаціоналізації своєї діяльності. І якраз ці процеси є одним із показових прикладів трансформації корпоративних стратегій фінансових інституцій у «новій» економіці. Фінансовий капітал продемонстрував надзвичайну мобільність в умовах «нової» економіки. Завдяки цій рисі, якраз транснаціональні фінансові інституції визначають багато в чому обриси «нової» економіки, і, в свою чергу, «нова» економіка представляє собою устрій, в якому домінують фінансові (насамперед) та промислові ТНК.

Окремі автори виділяють цілий ряд чинників, що визначають сучасну транснаціоналізацію: бурхливий розвиток високих технологій, інновацій, послуг та інформації; інвестори вкладають кошти в сферу технологій, послуг, інформації, телекомунікацій; відбувається комбінування форм і способів транснаціоналізації різних видів діяльності й бізнесу; спостерігається розвиток різноманітних активів і способів діяльності; «право на життя» отримують лише найефективніші та найменш затратні форми транснаціоналізації [3]. Їх аналіз свідчить, що більшість з них напряду перегукуються з загальновизнаними особливостями «нової» економіки.

Представляє інтерес і наукова позиція М. Лемешка, який характеризує драйвери «нової» економіки детермінує такі з них: глобалізація, інформаційно-комунікаційні технології та інновації, знання та інтелектуальний капітал, праця та зайнятість [4]. Як бачимо, і в цьому підході одним із визначальних факторів розвитку «нової» економіки є знання.

Саме тому управління знаннями стало невід'ємним складником корпоративних стратегій сучасних бізнес-одиниць. З цього приводу можна знайти наступне визначення: «Управління знаннями – це практика вибіркового застосування знань з нагромадженого досвіду прийняття рішень для теперішньої та майбутньої практики прийняття рішень з конкретною метою – покращення організаційної ефективності» [5]. Тобто в цій позиції автор детермінує чіткий зв'язок між ефективністю організації та ефективністю управління знаннями.

В науковій праці інших вітчизняних авторів зазначається, що на рівні підприємств управління знаннями характеризує вміння залучати, створювати та використовувати знання в господарській діяльності з метою приросту вартості бізнесу і зміцнення конкурентних позицій [6]. Тут також говориться про безпосередній зв'язок між зростанням вартістю бізнесу, конкурентною позицією організації та умінням використовувати знання у господарській діяльності.

Інші автори акцентують на тому, що управління знаннями набуває усе більшого значення як на мікрорівні, так і на макрорівні: «...діяльність, яка

пов'язана з виробництвом та обробкою інформації і знання, набуває дедалі більшого значення, що виражається у зростанні питомої ваги працівників, зайнятих цими процесами, до половини й більше зайнятого населення країни» [7]. Більше того, такий підхід досить часто стає першоосновою для характеристики економіки знань.

Також треба підкреслити, що в багатьох роботах лауреатів Нобелівської премії з економіки акцентувалося на тих факторах, які обумовлюють економічний прогрес та/або визначають конкурентоспроможність бізнес-єдиниць [8; 9; 10]. Формалізовано ці фактори можна представити так (рис. 1).

Рис. 1. Фактори економічного прогресу на макро- та мікрорівнях, систематизовано авторами

Хоча протягом останніх десятиліть економічна наука пройшла достатньо великий шлях з точки зору оцінки процесів, які притаманні «новій» економіці, варто визнати що досі на рівні термінології тривають наукові дискусії. В тому числі вони стосуються і сутності поняття «економіка знань», і виділення характеристик знання, як економічного ресурсу. Щодо останнього, то можна опиратися на ті позиції [11; 12], в яких знання наділяють наступними властивостями: стратегічний характер, відсутність ознак рідкості, відсутність ознак вичерпності, дискретність, синергія з іншими економічними факторами, об'єктивний зв'язок з індивідумом та його свідомістю, неосяжність та інформаційна природа. Оцінюючи процес використання знань на рівні фінансових інституцій, слід зважати, що специфіка цього ресурсу поєднується з тими особливостями, які їм притаманні (рис. 2):

Місце знань, як ресурсу для реалізації корпоративних стратегій фінансових інституцій, обумовлене їх наступними особливостями:

1. Імплицитність, оскільки знання мають уречевленої форми. Зазначена «невидимість» має кілька форм прояву – як на рівні самої фінансових інституцій, так і на рівні споживачів та клієнтів. Місце фінансових інституцій в сучасній економіці знань багато в чому визначене інформаційною та знанневою природою фінансових інструментів, фінансових послуг та фінансових операцій.

2. В процесі реалізації своєї корпоративної стратегії фінансова установа використовує усі можливі види знань. В найбільш поширеному варіанті класифікація знань передбачає виділення багатьох складників. Фінансові

інституції об'єктивно застосовують усі без винятку види знання. Більше того, держава, як правило, формує нормативні вимоги як до самого рівня знань у фінансовій інституції (наприклад, через сертифікацію працівників), так і до процесів його використання (концепція «кваліфікованого інвестора»).

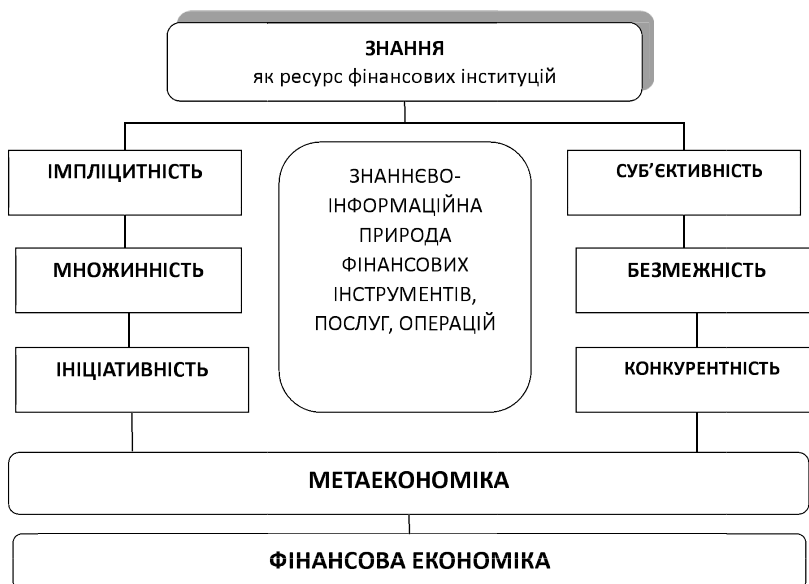

Рис. 2. Ознаки знання як ресурсу для реалізації корпоративної стратегії фінансових інституцій, складено на основі [13; 14]

3. Ініціативність знань. Знання, що не використовуються, не приносять користі організації, що ними володіє. Саме на максимально ефективному використанні знань базується концепція управління знаннями. У контексті діяльності фінансових посередників така риса знань як ініціативність набуває особливого забарвлення через наявність агентського конфлікту. Абсолютна більшість фінансових послуг передбачають, що споживачі/клієнти передають фінансовим інституціям свої повноваження щодо управління капіталом. о.

4. Суб'єктивність. Навіть якщо теоретично допустити наявність однакових знань у різних економічних агентів, це не означає отримання однакового ефекту від їх використання на фінансовому ринку. Причин ірраціональних фінансових рішень надзвичайно багато, але у будь-якому випадку в їх основі лежить процес неефективного використання знань.

5. Безмежність знань фактично характеризує лише неможливість їх виміряти, проте її не можна, на наш погляд, ототожнювати з безмежними можливостями отримання економічних вигод від їх застосування, особливо, для фінансових інституцій.

6. Конкурентність, як риса знань, сформована насамперед під впливом можливостей їх неконтрольованого зростання, навіть незалежно від волі своїх творців та власників.

Оцінюючи трансформацію корпоративних стратегій фінансових інституцій у «новій» економіці варто звернути увагу також і на об'єктивний зв'язок між інформацією та знаннями. Досить часто інформацію визначають як знання, що може бути передане без втрати цілісності, тобто визначали її як форму знання [15]. В роботах інших науковців зазначається «У інформаційну епоху знання стають глобальним суспільним благом, а їх інноваційне застосування є запорукою сталого суспільно-економічного розвитку в умовах стиснення та прискорення історичного часу» [16].

Інформаційно-знаннєва компонента конкуренції на рівні фінансових інституцій формує особливі вимоги до цих економічних агентів як до джерела інформації. Ці вимоги можуть мати як формалізований характер (нормативно-правові акти, різноманітні стандарти, вимоги з боку фондових бірж та ін.), так і неформалізований. Проте, на тлі зазначених тенденцій зростає уразливість корпоративних стратегій інституцій фінансової інфраструктури за рахунок впливу факторів інформації за знань на їх діяльність. Збільшення обсягів трансграничних операцій, невпинна віртуалізація фінансових відносин призвели до підвищення рівня різноманітних (а часто — принципово нових) ризиків для фінансових інституцій. В цьому є очевидні протиріччя, які стосуються корпоративних стратегій фінансових інституцій в економіці знань.

Досліджуючи трансформацію конкурентних механізмів фінансових інституцій за умов «нової» економіки не можна оминати проблематику «соціалізації» фінансів. Зазначимо, що це питання має особливе забарвлення для фінансових інституцій. Протягом багатьох століть фінансовий капітал ставав об'єктом різкої критики з боку представників багатьох наукових шкіл (і не тільки марксистських). В основі цієї критики думка щодо «лихварської» природи фінансового капіталу, «несправедливості» доходів, що отримуються у фінансовому секторі. Економічно розвинені країни пройшли тривалий та складний шлях допоки їм вдалося подолати зазначені стереотипи серед пересічних громадян. В країнах постсоціалістичного табору, на жаль, значна частина суспільства досі приймає такі думки як належне. Основою для формування таких позицій стало і фактично неконтрольоване зростання фінансового сектору і фінансового капіталу, яке спостерігається з середини ХХ ст. Проте, не треба виключати і того факту, що додатковим чинником стала і ринкова поведінка фінансових інституцій. Навіть найбільш розвиненим фінансовим ринкам не вдалося уникнути банкрутства крупних гравців. Кожне таке банкрутство — додатковий аргумент для противників неконтрольованого зростання фінансових інституцій. Також треба визнати, що держава, як регулятор фінансового сектору на певному етапі частково втратила свій вплив на процеси. При цьому багато в чому ця втрата відбулася внаслідок активного запровадження різноманітних інновацій у фінансовому секторі.

Ще складнішою виглядає ситуація у країнах, де фінансовий ринок має відносно нетривалу історію. В цьому випадку ставлення до фінансових інституцій насамперед визначене особливостями фінансового світогляду громадян. Проте, не треба виключати і деструктивного впливу опортунізму фінансових інституцій. Загалом, український фінансовий ринок рясніє

показовими прикладами, коли деформація певних ідей функціонування призводить до тотальної недовіри з боку населення до фінансових інституцій. Тут варто згадати і стан українського ринку страхування життя, і ситуацію з недержавними пенсійними фондами та кредитними спілками.

Як свідчить досвід розвинених країн, в цьому контексті варто говорити про кілька варіантів вирішення проблеми. По-перше, розвиток інституту корпоративної соціальної відповідальності, як складника корпоративної стратегії представників фінансового бізнесу; по-друге, практична реалізація концепції соціально відповідального інвестування, коди відбір об'єктів для інвестицій здійснюється з врахуванням соціального чинника. При цьому нині «соціалізація» фінансових інституцій виглядає не просто як «примха», а як виважений та соціально орієнтований конкурентний підхід, в основі якого вимоги часу.

Висновки. В загальному можна стверджувати, що «нова» економіка фактично визначила для сучасних фінансових інституцій необхідність трансформації конкурентних стратегій. Ключовими факторами успіху у конкурентній боротьбі у фінансовому секторі є:

- транснаціоналізація фінансового бізнесу, що визначена глобальним характером сучасної економіки та невинною експансією фінансового капіталу, який володіє надзвичайною мобільністю. Розвиток інформаційних технологій фактично перетворив фінансовий ринок на єдине віртуальне середовище з нескінченною кількістю операцій. В таких умовах перевагу отримує саме транснаціональний фінансовий бізнес, який абсорбує у своїй діяльності усі значимі досягнення «нової» економіки — технологізацію, інформатизацію, мережевізацію, індивідуалізацію. Відповідно, поступово інтернаціоналізація корпоративної стратегії стане ознакою більшості фінансових інституцій;

- ефективна підстратегія управління знаннями та інформаційна підстратегія стають ключовими ознаками покращення конкурентної позиції фінансових інституцій. Інформаційна та знаннева природа фінансових інструментів визначили особливе місце цих складників у загальній корпоративній стратегії фінансового бізнесу. Знання та інформація — це не просто ресурс для представників сучасного фінансового сектору, це — фактично основоположний чинник конкурентної боротьби. Проте сучасні фінансові інституції посідають особливе місце у «знаннєвій» моделі сучасного фінансового ринку, аде вони не тільки використовують знання, але й формують знання про фінансові інституції, інструменти та операції;

- відбувається невинна соціалізація фінансового бізнесу, яка передбачає, що фінансові інституції роблять елементом конкурентної боротьби корпоративну соціальну відповідальність та соціально орієнтоване інвестування.

1. Чирак І. Нова економіка. Тернопіль: THEU. 2016. 236 с.

2. Ware C.F. The Modern Economy in Action / C.F. Ware, G.S. Means. New York: Harcourt Brace, 1936. 231 p.

3. Нікітіна Т. Транснаціональні корпорації як нові гравці на світовому ринку. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2002. Вип. 4. С. 20-25.

4. Лемешко М. Нова економіка як системоутворюючий фактор та драйвер розвитку екосистем бізнесу. Економіка та суспільство. 2022. №46. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-35>
5. Murray E. Knowledge Management. Jennex International Journal of Knowledge Management. 2003. № 6. P. 32
6. Дегтяр А., Бублій П. Система управління знаннями як фактор підвищення конкурентоспроможності організації. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління. 2016. Вип. 2. С. 177-183.
7. Сафонова В.Є. Знання як стратегічний ресурс “нової економіки”: еволюція поглядів. Економічна теорія. 2012. № 2. С. 43–51.
8. Simon S. Kuznets. Economic Growth of Nations: Total Output and Production Structure, 1971.
9. Schultz, Theodore W. Investment in Human Capital: The Role of Education and of Research. Free Press, New York. 1971.
10. Solow R. Growth Theory: An exposition. New York. Oxford University Press. 1970.
11. Colman, A. M. A dictionary of psychology. Oxford. Oxford University Press. 2001.
12. Toffler A. The Third Wave. London. Pan Books, 1980.
13. Смоляр Л.Г., Коба Н.В. Знання як стратегічний ресурс сучасного підприємства. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління. 2008. № 628. С. 641-647.
14. Стратегічне управління знаннями підприємства : монографія [А.П. Наливайко, О.М. Гребешкова, Л.П. Батенко та ін.]; за заг. ред. д.е.н. проф. А.П. Наливайка. К. : КНЕУ. 2014. 445 с.
15. Kogut B., Zander U. Knowledge of the Firm, Combinative Capabilities, and the Replication of Technology. Organization Science. 1992. Vol. 3, No. 3. Pp. 383–397.
16. Андрієнко О. Економічний вимір освіти: знання як товар. Гілея: Науковий вісник. 2015. Вип. 102. С. 325-330.

1. Chyrak I. Nova ekonomika. Ternopil: TNEU. 2016. 236 s.
2. Ware C.F. The Modern Economy in Action / C.F. Ware, G.S. Means. New York: Harcourt Brace, 1936. 231 p.
3. Nikitina T. Transnatsionalni korporatsii yak novi hravtsi na svitovomu rynku. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. 2002. Vyp. 4. S. 20-25.
4. Lemesenko, M. Nova ekonomika yak systemoutvoriuiuchyi faktor ta draiver rozvytku ekosystem biznesu. Ekonomika ta suspilstvo. 2022. №46. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-35>
5. Murray E. Knowledge Management. Jennex International Journal of Knowledge Management. 2003. № 6. P. 32
6. Diehtiar A., Bublii P. Systema upravlinnia znanniamy yak faktor pidvyshchennia konkurentspromozhnosti orhanizatsii. Visnyk Natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy. Seriiia : Derzhavne upravlinnia. 2016. Vyp. 2. S. 177-183.
7. Safonova V.Ie. Znannia yak stratehichnyi resurs “novoi ekonomiky”: evoliutsiia pohliadiv. Ekonomichna teoriia. 2012. № 2. S. 43–51.
8. Simon S. Kuznets. Economic Growth of Nations: Total Output and Production Structure, 1971.
9. Schultz, Theodore W. Investment in Human Capital: The Role of Education and of Research. Free Press. New York. 1971.
10. Solow R. Growth Theory: An exposition. New York. Oxford University Press. 1970.
11. Colman, A. M. A dictionary of psychology. Oxford. Oxford University Press. 2001.
12. Toffler A. The Third Wave. London. Pan Books, 1980.
13. Smoliar L.H., Koba N.V. Znannia yak stratehichnyi resurs suchasnoho pidpriemstva. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha». Problemy ekonomiky ta upravlinnia. 2008. № 628. S. 641-647.
14. Stratehichne upravlinnia znanniamy pidpriemstva : monohrafiia [A.P. Nalyvaiko, O.M. Hrebeshkova, L.P. Batenko ta in.]; za zah. red. d.e.n. prof. A.P. Nalyvaika. K. : KNEU. 2014. 445 s.
15. Kogut B., Zander U. Knowledge of the Firm, Combinative Capabilities, and the Replication of Technology. Organization Science. 1992. Vol. 3, No. 3. Pp. 383–397.
16. Andriienko O. Ekonomichnyi vymir osvity: znannia yak tovar. Hileia: Naukovy visnyk. 2015. Vyp. 102. S. 325-330.